

О. Карагодіна (НаУКМА, Київ)

**ФЕНОМЕН ЦІЛИТЕЛЬНОСТІ
В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ:
ДЕЯКІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ
ТА ПСИХОПАТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Глобальні політичні та економічні процеси, що відбуваються в країнах колишнього СРСР протягом останнього десятиріччя, спричинили значні зміни у сфері суспільного життя, які спостерігаються як на рівні індивідуальної, так і суспільної свідомості. Унікальність явищ духовного життя суспільства в останні роки обумовлена не тільки наслідками руйнування тоталітарного режиму, порушенням домінуючої комуністичної ідеології, а, можливо, й ситуацією суспільної нестабільності, яка є характерною для періоду "на межі століть". Змінам масової свідомості в нашій країні на початку 90-х років притаманні підвищення рівня тривоги, зниження рівня психологічного комфорту та індексу життєвої задоволеності (Головаха Є.І., Паніна Н.В., 1994), зростання містичних настроїв і значне поширення паранаукової міфотворчості (Шедрін А.Т., 1991), поживлення інтересу до традиційних релігій, виникнення багатьох нових релігійних течій і сект (Филипович Л.О., 1994). Підвищення агресивності призводить до збільшення кількості осіб з соціопатіями (девіантною та криміногенною поведінкою), що, на думку Є.І.Головахи і Н.В.Паніної, є відображенням таких суспільних процесів, які руйнують саме об'єкт адаптації — суспільні норми і вимоги, внаслідок чого люди втрачають звичайні орієнтири свідомості та мотиви поведінки.

Знеціненню моральних регуляторів поведінки сприяє також бурхливий

розвиток науки і техніки, зміна економічної ситуації в бік розвитку ринкових відношень, коли головною метою людини стає "належне функціонування" з перебільшеною увагою до засобів і послабленою — до мети діяльності (Гусаченко В.В., 1991).

Однак пошуки шляхів розв'язання екзистенційних проблем залишаються необхідною потребою в умовах швидкого розпаду колишньої ідеологічної системи, набуваючи характеру "релігійного буму", "вибуху" позанаукової міфотворчості. W.B.Yeats уважав відродження окультних наук і магічних практик у сучасному суспільстві проявом "повстання душі проти розуму" (цит. з R.Savendish, 1990). На думку Б.С.Братуся (1991), есхатологічний рівень свідомості з власним для нього визначенням нескінченності, належності до вічного і божественного є закономірним ступенем на шляху вдосконалення людини.

Характерна риса сучасної окультно-релігійної свідомості — прагнення застосувати наукові гіпотези для обґрунтування своїх загальних концепцій. Як правило, саєнтологічні релігійні вірування базуються на відносно малопоширених наукових даних, які ще не ввійшли до арсеналу "великої науки". Зокрема, такими є дослідження в галузі природи біополя, які виконуються в межах парапсихології як системи знань, що тільки претендує на статус науки. Для фахівців-парапсихологів питання про реальність псі-явищ, докази їх існування та детектування не є дискусійними. Як стверджує А.П.Дубров (1992), "нині парапсихологія — це синтезна наука, яка містить у собі весь досвід і арсенал методів сучасної науки від електроніки до інформатики, квантової фізики і біоенергетики, філософії та акупунктури й інших дисциплін". Характеризуючи властивості біополя як "сукупності різних компонент фізичної природи", І.М.Коган (1992) стверджує, що ці компоненти взаємодіють між собою і, таким чином, виникають нові якості, не властиві кожній із компонент окремо. Розглядаючи клас інформаційних парапсихологічних феноменів, цей автор пропонує виділяти 3 їх рівні:

1. Рівень реальних фізичних моделей, для опису яких застосовуються результати фізичних експериментів, що дозволяють за допомогою фізичних приладів зафіксувати фізичні явища, котрі обумовлюють або *принаймні супроводжують парапсихологічні феномени* ("близькобачення", визначення руками живих та мертвих культур бактерій і т.ін.).

2. Рівень потенційних фізичних моделей, який містить псі-феномени, котрі підтвердити у фізичному експерименті поки що не вдалося, хоча є всі підстави вважати, що в їх основі існують відомі фізичні явища (наприклад, телепатія).

3. Рівень феноменів, які потенційно не можуть бути зведені до фізичних явищ ("далекобачення", проскопія або "яснобачення", діагностування за світоглядом).

А ргіогі визначаючи існування феноменів третього рівня, автор розглядає їх як основу для перегляду загальних матеріалістичних уявлень про світ, поглиблення філософської категорії матерії, нового розуміння взаємозв'язку матерії і духу тощо.

З нашої точки зору, за такої кількості припущень строгість наукових позицій цих авторів викликає певні сумніви, а висновки про безперечну наукову обґрунтованість псі-явищ виглядають дещо передчасними.

Недостатньо переконливими, на наш погляд, є також спроби з'ясувати фізичні основи так званої контагіозної магії з позиції сучасної квантової теорії (Болдирев Л.Б., Сотіна Н.Б., 1992), а також математично обґрунтувати реальність деяких "мантичних" феноменів (Мхітарян К.Н., 1993).

Звіти про подібні наукові розробки щомісяця з'являються на сторінках наукових та позанаукових видань, суттєво впливаючи на свідомість найбільш освіченої частини суспільства і сприяючи процесу міфотворчості.

Зміни суспільної свідомості в напрямку розширення діапазону сприйняття містичних і неомістичних концепцій визначило поширення цілительства з застосуванням "екстрасенсорних здібностей", деяких релігійно-містич-

них і магічних засобів. Зростанню популярності цілителів сприяє також зниження престижу офіційної медицини, брак компетентної наукової оцінки парамедичних методів лікування, широка реклама цілительської практики, "готовність" суспільної свідомості прийняти на віру ірраціональні ідеї, повірити в "чудо". Потенційними клієнтами цілителів, які використовують магичні та окультні засоби, є всі ті, хто не виключає можливості виникнення захворювання внаслідок чаклунства, "зіпсуття", "наврочення". Крім того, "народні цілителі", які пропагують, як правило, здорове життя і послідовно використовують цілий комплекс лікувальних методів (оздоровчі засоби, фітотерапія на тлі уникнення шкідливих звичок), намагаються допомогти тим пацієнтам, котрим офіційна медицина не може, з певних причин, приділити достатньої уваги. З одного боку, це суб'єкти, які перебувають у стані "передхвороби", а з іншого — тривало хворіючі "хроніки". Як ті, так і інші потребують стимуляції адаптивних можливостей організму, довготривалого індивідуального психотерапевтичного впливу, формування активної позиції під час лікування, чого цілителі досягають досить успішно.

Саєнтологічні погляди цілителів-екстрасенсів є еkleктичною релігійно-містичною системою з безумовною вірою в існування потойбічних сил, які впливають на поведінку і самопочуття в кожну окрему мить і на долю людини взагалі. В межах матеріалістичного світогляду такі переконання тривалий час розцінювалися або як прояви пралогічного, архаїчного мислення людини, або як ознака психічного захворювання, особливо в тому випадку, коли ці вірування суттєво впливали на соціальне функціонування. Протягом майже століття в колі психіатрів не викликало сумнівів уявлення про те, що переживання впливу зовнішніх сил на думки, почуття та сприйняття довколишнього світу є безумовною ознакою психічних розладів. Практичним підтвердженням цього положення є зміст маячення тисяч пацієнтів психіатричних лікарень, які висловлюють ідеї впливу на них з боку інших осіб (реальних або нереальних) за допомогою гіпнозу, екстрасенсорних засобів, космічного випромінювання, комп'ютерів, чаклунства тощо. Найголовнішим критерієм для діагностування психічного захворювання в таких випадках є, безумовно, не тільки зміст маячних ідей, а, головним чином, динаміка змін особистості та відхилення у поведінці хворого. Частково внаслідок викриття відомих негативних тенденцій у роботі психіатрів періоду "застою", частково завдяки багатьом газетним публікаціям, у яких вельми категорично стверджувалось про використання спеціалістами з КДБ та ЦРУ "психотронної зброї", можливості "зомбування" людей, в останні роки поширились уявлення про принципову можливість впливу на думку, емоції та поведінку людини незалежно від її бажання і навіть без її відома.

Таким чином, нині всупереч традиційно матеріалістичним поглядам на природу "містичної свідомості", в суспільстві сформувався толерантне ставлення до окультно-магічних уявлень, що знаходить своє відображення у поширенні цілителів з використанням "екстрасенсорних" та магічних засобів.

Метою цього дослідження було вивчення механізмів формування і структури саєнтологічних і деяких окультно-містичних поглядів цілителів-екстрасенсів з урахуванням їх соціокультурних та особистісних характеристик. Вибір об'єкта дослідження був обумовлений актуальністю процесів зміни масової свідомості, подальшим поширенням феноменів цілителівства, необхідністю наукової кваліфікації цього явища, а також тим, що цілителі-екстрасенси є типовими носіями саєнтологічних та окультно-містичних вірувань. Крім того, важливим завданням дослідження було визначення особливостей взаємозв'язків діяльності народних цілителів з офіційною медичною практикою і з'ясування ступеня впливу феномена цілителівства на ставлення населення до офіційної медицини.

Обстеження респондентів проводилось за допомогою методів інтерв'ювання, анкетування і психологічного тестування з застосуванням спеціаль-

ної анкети та повного варіанту СМОО (Стандартизований метод обстеження особистості: Собчик Л.М., 1990). Протягом вересня — жовтня 1994 р. було обстежено 18 цілителів, серед яких 6 (33,3%) чоловіків і 12 (66,6%) жінок. Середній вік обстежених — 36,2+5,7 років. Усі респонденти мали середню спеціальну або вищу освіту, 5 цілителів (2,8%) закінчили медичне училище і кілька років (від 3 до 20) працювали в медичних закладах середніми медичними працівниками. Під час обстеження всі цілителі мали певну підготовку в галузі нетрадиційної медицини (курси з біоенергетики, біоенергоінформатики, безконтактного масажу) і деякий практичний досвід цілительства. Середній стаж роботи з застосуванням екстрасенсорних засобів складав 4,2+2,5 року.

Майже половина обстежених (46,2%) вже в дитячі роки стикалися з "паранормальними" явищами (віщі сни, здійснення передбачень, вплив "потоїбічних сил") або брали участь у цілительській діяльності своїх родичів. У 7 респондентів (39,2%) реалізація екстрасенсорних можливостей була пов'язана з соматичними розладами (наприклад, інфаркт головного мозку, шлунковий крововилив, патологічний клімакс), травмою голови, деякими психосоматичними захворюваннями.

Тільки 3 досліджених (16,7%) отримали виховання в родині, де батьки були активно релігійні, в решті формування релігійного світогляду відбувалось поступово, паралельно розвиткові їх цілительських здібностей. У більшості випадків (близько 90% спостережень) для усвідомлення своїх надзвичайних можливостей, інтеріорізації ідеї про зв'язок із Божественною Силою респондентам був потрібен деякий час (від кількох місяців до 2-3 років), протягом якого вони відчували певні вагання, сумніви, чи є їхній вибір діяльності правильним, але постійно отримували "ознаки" того, що необхідно продовжувати вдосконалення. Часто ідеї про "фатальність" цілительської практики виникали у респондентів *post factum*, як симптом "розгортання спогадів": ретроспективно оцінюючи події минулого, вони знаходили в ньому багато підтверджень своїм припущенням про те, що "все було визначено Згори заздалегідь", до цього їх "спонукала сама Доля".

Після закінчення етапу вагань і формування ядра світоглядної концепції всі цілителі починали активно працювати, керуючись прагненням допомогти людям позбавитися страждань, повернути їх до загальних релігійних цінностей, постійно удосконалювати свої уміння. Найбільше обстежених цілителів почали свою активну діяльність у 1990-1993 роках. На цьому етапі у них з'явилося почуття полегшення від того, що їх нова праця — саме те, чого вони завжди шукали. Багато хто пережив відчуття гармонії з довколишнім світом, зростання впевненості в собі.

Особистісні профілі (тест СМОО) обстежених у більшості випадків свідчили про відносну гармонійність особистісних рис і високий рівень їх нової соціальної адаптованості. Виходячи також із даних, отриманих за допомогою інтерв'ювання, розвиток релігійних поглядів і вдосконалення цілительської майстерності респондентів мали позитивний вплив на їхнє соціальне функціонування: вони набували просоціальних настанов, перетворювались у послідовників високоморальних принципів життя, у них пом'якшувались такі особисті риси, як неконформність, схильність до депресивних та фобічних реакцій, егоцентричності та гедоністичні настанови.

Чимало обстежених (12 респондентів або 67,4%) засвідчили, що раніше вони мали тяжкі соматичні захворювання або періодично страждали від головного болю, безсоння, роздратованості, відчували коливання настрою. Більшість із цих респондентів тривалий час лікувалась офіційними методами, поступово втрачаючи надію на одужання. З удосконаленням у галузі цілительства вони позбавилися своїх хвороб і на час дослідження майже всі оцінювали стан свого здоров'я як "хороший".

У низці випадків (більш ніж 60% спостережень) у респондентів були зареєстровані такі переживання, які з позицій традиційного психіатричного

підходу можуть бути розглянуті як психопатологічні феномени. Так, цілители, які звать себе "контактерами", періодично мали змогу "виходити на канал зв'язку зі своїми керівниками та вчителями", отримували інформацію "телепатично", у вигляді "думок, які звучать", "вкладених думок". Деякі респонденти, перебуваючи під впливом "Космічної Сили", "Найвищого Розуму", записували вірші, нібито послані "Зверху", малювали, лікували, відчуваючи, що хтось керує їхніми діями. При цьому під час тривалої цілеспрямованої розмови в жодного з цілителів не було помічено ознак емоційного збіднення, аутизації, формальних розладів мислення.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати деякі припущення, що потребують подальшої розробки та ретельного обґрунтування:

1. Феномен цілительства є проявом глобальних соціальних процесів, що відбуваються в суспільній свідомості населення України протягом останніх років;

2. Світоглядні концепції цілителів як представників саєнтологічного напрямку нових релігійних течій можуть бути намаганням подолати вузько матеріалістичні судження про сутність людини, прагнення самоактуалізації, ознакою просування шляхом знання та об'єднання з Природою;

3. Всупереч зовнішній схожості з психопатологічними феноменами, особливості сприйняття, мислення й поведінки, які спостерігалися у досліджених цілителів, не можуть бути розцінені як ознаки психічних захворювань, оскільки вони не відповідають повністю жодному набору критеріїв певних розладів у сучасних класифікаціях (DSM-III-R, ISD-10);

4. Розвиток системи саєнтологічних уявлень і вдосконалення засобів цілительської практики сприяє підвищенню рівня адаптації індивіда внаслідок компенсації деяких особистісних рис (неконформність, сензитивність, тривожність), подолання невротичних симптомів (головний біль, емоційна лабільність, порушення сну, вегетативна нестабільність) і пом'якшення перебігу психосоматичних розладів;

5. Цілительська практика в більшості випадків може мати певні позитивні результати внаслідок використання свого психотерапевтичного компонента. Однак повне ігнорування офіційної медицини та користування послугами "лікарів", які майже зовсім не мають медичної підготовки, може призвести до тяжких наслідків. Організаційні та методологічні проблеми вивчення діяльності цілителів з позицій її впливу на стан здоров'я і світогляд окремої людини й суспільства взагалі — це наполеглива вимога сьогодення.

Література:

1. Головаха Е.И. Панина Н.В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. - К.: Абрис, 1994. - 168с.
2. Щедрин А.Т. Околонаучное мифотворчество как социокультурный феномен //Наука и культура: гуманистический аспект. Сб.науч.тр. -Харьков, 1991. - С.138-148.
3. Филипович Л.О. Новітні релігійні течії і культури //Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, процеси. - К., 1994. - С.352-374.
4. Гусаченко В.В. Технология или жизнь //Наука и культура: гуманистический аспект. Сб.науч.тр. - Харьков, 1991. - С.129-138.
5. Cavendish R. A History of Magic. - London: Arkana, 1990. -180p.
6. Братусь В.С. К проблеме нравственного сознания в культуре уходящего века //Вопросы психологии. - 1991. - №1.- С.6-13.
7. Дубров А.П. Парапсихология и интегративное знание: смысл главных проблем //Парапсихология в СССР. - 1992. - №2 (4). -С.11-16.
8. Коган ИМ. Парапсихология и некоторые ее проблемы //Парапсихология в СССР. - 1992. - №2 (4). - С.2-11.
9. Болдырев Л.И. Б., Сатина Н.Б. Магия и квантовая механика //Парапсихология и психофизика. - 1992.- №4 (6). - С.3-7.
10. Мхитарян К.Н.. Парапсихология и мантические свойства реальности //Парапсихология и психофизика. - 1993. - №1 (9). -С.56-85.